

3. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 № 1489-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №19. – С. 143.
4. Марчак В.Я. Кримінально-правове та психологічне значення і проблеми розмежування неосудності від осудності та обмеженої осудності [Електронний ресурс] / Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2008. – № 19. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bozk/19text/g19_24.htm
5. Снежневский А.В. Шизофрения: Мультидисциплинарное исследование. – М.: Институт психиатрии Академии медицинских наук СССР. – 1972. – 402 с.
6. Вейбрехт Х. Депрессивные и маниакальные эндогенные психозы // Клиническая психиатрия / Под общ. ред. Г. Груле, Р. Юнга и др. – М.: Медицина. – 1967. – 832 с.
7. Ходос Х.Г. Эпилепсия: факты, суждения, выводы. – Иркутск.: Издательство Иркутского университета. – 1989. – 220 с.
8. Гуревич М.О. Основные вопросы судебно-психиатрической экспертизы при травмах черепа // Проблемы судебной психиатрии: Сб. научн. трудов. – М.: Медгиз. – 1947. – 502 с.
9. Гиляровский В.А. Избранные труды. М.: Медицина. – 1973. – 328 с.
10. Судебная психиатрия / Метод. пособие. Под ред. Гурьева В.А. и др. – М.: Юристъ. – 1998. – 408 с.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року/ за ред.. М.І. Мельника, М.І. Ховронюка.-К.: Каннон,2001. – 1104 с.
12. Шостакович Б.В. Основы судебной психиатрии. – ГУ ВШЭ: Издательство “Высшая школа экономики”. – 2005. – 224 с.
13. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Х.:ТОВ «Одісей», 2007. – 1184 с.
14. Блейхер В.М., Крук И.В. Толковый словарь психиатрических терминов. – Воронеж: Изд-во НПО «МОДЕК». – 1995. – 640 с.
15. Ганнушкин П.Б. Клиника психопатий: их статика, динамика, систематика. Некоторые общие соображения и данные. Психология индивидуальных различий. Тексты / Под общ. ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. М.: Изд-во МГУ. – 1982., М.: ЧеРо, 2000. – 776 с.
16. Морозов Г.В., Белов В.П., Боброва И.Н. Судебная психиатрия: руководство для врачей. – М.: Медицина. – 1988. – 400 с.

Оробець К. М.

асистент

кафедри кримінального права № 2

Національний університет

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

м. Харків, Україна

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ЗМІСТ ТА СИСТЕМА

Ефективність кримінально-правових норм у першу чергу визначається ступенем їх відповідності конкретним умовам суспільства, за яких вони діють. Криміналізація та декриміналізація, теоретичне та законодавче відмежування злочинів від адміністратив-

вних правопорушень невід'ємно пов'язані з дослідженням чинників, що характеризують конкретний вид діянь як суспільно небезпечний та протиправний.

З ознакою суспільної небезпечності злочину пов'язана мінливість переліку видів діянь, які законодавець визнає кримінально протиправними і караними. Особливості юридичної конструкції складу різних злочинів також зазнають змін, що є проявом регування законодавця на поточні вимоги конкретно-історичного розвитку суспільства. Поряд з тенденцією динамізму кримінального закону, останній має бути розрахований на достатньо довгий час чинності, оскільки не виправдано часті зміни законодавчих положень можуть засвідчувати неналежний якісний рівень законотворчої діяльності.

Відносна стабільність законодавства досягається через одночасне здійснення ґрунтовного аналізу існуючих соціальних потреб і орієнтирів та прогнозування майбутніх суспільних процесів і явищ. Відтак стає зрозуміло, що обов'язковою передумовою вдосконалення закону про кримінальну відповідальність повинно визнаватися з'ясування соціальних умов встановлення, зміни, а також скасування кримінальної відповідальності за ті чи інші діяння.

Слід погодитися з думкою В.К. Глістіна про те, що кримінально-правова наука не може обмежуватися догматичним аналізом норм, інакше вона буде не здатною правильно вказати на суспільну небезпечність правопорушень, надати обґрунтовані висновки про застосування норм, їх зміну відповідно до вимог практики [2, с. 13]. Отже, соціальна обумовленість встановлення та збереження кримінальної відповідальності за певні злочини є невід'ємною складовою частиною їх кримінально-правової характеристики [1, с. 181].

Проблема співвідношення понять «соціальна обумовленість кримінальної відповідальності (або криміналізації)» та «суспільна небезпечність діяння» в літературі вирішується неоднозначно. Абсолютна більшість криміналістів обґрунтовано вважають, що соціальна обумовленість включає суспільну небезпечність вчинюваних діянь як важливу, проте не єдиною складовою частину [1, с. 184; 4, с. 67].

Однак окремі вчені піддали критиці цю точку зору, намагаючись на основі моністичного підходу звести різноманіття чинників правоутворення до єдності через основоположну категорію суспільної небезпечності [7, с. 49, 53, 54]. Подібні спроби видаються однобічними, оскільки система соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за певні діяння, що відображає суспільну реальність, є занадто складною і її вивчення не може обмежуватися одним аспектом.

Зміст поняття соціальної обумовленості охоплює конкретні соціальні явища і процеси, які впливають на встановлення, зміну або скасування кримінальної відповідальності за певний вид діянь.

Звісно, ці явища та процеси не можуть безпосередньо детермінувати законотворчу діяльність, а лише проходячи через свідомість і волю законодавця. Тому в літературі наголошується на існуванні, поряд з об'єктивними, суб'єктивних чинників процесу законотворення, до яких належить знання законодавцем закономірностей суспільного розвитку та оціночно-вольове судження про соціальну цінність конкретних суспільних відносин, про можливість, необхідність і доцільність охорони їх саме кримінально-правовими засобами [3, с. 181]. Виходячи з цього, соціальна дієвість кримінально-правових норм, кримінального права в цілому визначається співвідношенням і характером взаємодії суб'єктивних чинників законотворення та об'єктивних умов існування і потреб розвитку суспільства. А це, у свою чергу, означає, що дослідження соціальної обумовленості кримінальної відповідальності як системи об'єктивних чинників (тобто тих, що не залежать від законодавця як суб'єкта законотворчої діяльності) отримує значення не лише у складі предмета вивчення юридичної науки, а й серед практичних орієнтирів діяльності законодавця.

При встановленні конкретних елементів зазначеної системи виникають деякі складнощі. За спостереженнями В.І. Борисова та О.О. Пашенка, вони пов'язані, по-перше, з відмінностями в термінології, яка використовується різними авторами, а, по-друге, з неоднаковою кількістю складових соціальної обумовленості кримінально-правових норм [1, с. 187].

Що стосується термінологічних відмінностей, то Г.А. Злобін, наприклад, розмежував такі поняття: «підстави криміналізації», «криміналізаційний привід» та «принципи криміналізації». На думку дослідника, підстави криміналізації – це ті процеси, що відбуваються в матеріальному і духовному житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих або інших цінностей, інакше кажучи, це все те, що створює дійсну суспільну потребу в кримінально-правовій новелі, внутрішня необхідність виникнення правової норми. Під криміналізаційними приводами Г.А. Злобін розумів конкретні події, які призвели до постановки питання про криміналізацію того чи іншого виду діянь, незалежно від адекватності вираження в них суспільної необхідності, а під принципами криміналізації – науково обґрунтовані і свідомо застосовувані загальні правила та критерії оцінки допустимості та доцільності кримінально-правової новели [5, с. 204, 207, 208].

О.І. Коробєєв вживав терміни «підстави криміналізації» та «чинники криміналізації» як тотожні за змістом, тобто як синоніми [4, с. 65, 69].

Багато інших вчених для позначення складових елементів системи соціальної обумовленості кримінальної відповідальності використовують термін «чинники» (або «фактори»).

Розбіжності при вживанні термінів різними науковцями з'являються в першу чергу внаслідок неоднозначного розуміння поняття «правоутворення», яке може виражатися, з одного боку, у стадії виникнення об'єктивно обумовленої суспільної потреби у відповідному юридичному регулюванні відносин і відбитті її в суспільній свідомості, а з іншого – у стадії правотворчості (точніше, законотворчості) як різновиду державної діяльності [6, с. 41]. Тому, якщо вести мову про криміналізацію взагалі, тобто у значенні процесу формування кримінально-правових норм та їх втілення у законі про кримінальну відповідальність, виділення її підстав, принципів є аргументованим, оскільки законодавець справді використовує або, принаймні, повинен використовувати відповідні наукові та технічні засади законотворення. Якщо ж мається на увазі соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за певні види діянь, то слід зважати на те, що вона передує законотворчому процесу і має об'єктивний, тобто не залежний від законодавця, характер. Відповідно, система соціальної обумовленості може охоплювати винятково реальні суспільні явища і процеси, а не результати їх наукового абстрагування у формі підстав і принципів криміналізації.

Наукові підвалини законодавчого процесу (його стадії, принципи, способи і прийоми юридичної техніки і т. ін.), як уявляється, виходять за межі теоретичного дослідження окремих злочинів. З цієї причини вважаємо більш доцільним вживання терміна «чинники соціальної обумовленості кримінальної відповідальності».

Як і саме суспільство, соціальна обумовленість кримінальної відповідальності є динамічною, відкритою системою. Незважаючи на велику загальну чисельність чинників, які входять до неї, кожному роду та виду злочинів властиві свої, особливі їх групи, через які найбільш повно проявляється соціальне підґрунтя тієї чи іншої кримінально-правової заборони.

Дослідження соціальної обумовленості кримінальної відповідальності розкриває доцільність криміналізації того чи іншого злочину, його соціальні прояви в конкретних актах людської поведінки та, певною мірою, необхідність адекватних заходів покарання за нього. Детальний аналіз чинників соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за злочин дозволяє не лише визнавати діяння суспільно небезпеч-

ним, а й у подальшому виробляти рекомендації, спрямовані на вдосконалення кримінально-правових заходів протидії цьому негативному соціальному явищу, тому є одним з важливих завдань кримінально-правової науки.

Література:

1. Борисов, В. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів [Текст] / В. Борисов, О. Пащенко // Вісник Академії правових наук України. – Х.: Право, 2005. – №3. – С. 180–190.
2. Глистин, В. К. Охрана природы по советскому уголовному праву [Текст]: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / В. К. Глистин; Юрид. фак-т Ленинград. гос. ун-та. – Л., 1966. – 17 с.
3. Коржанский, Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны [Текст] / Н. И. Коржанский. – М.: Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.
4. Коробеев, А. И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации [Текст]: монография / А. И. Коробеев. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – 272 с.
5. Основания уголовно-правового запрета (криминализация и декриминализация) [Текст] / [В. Н. Кудрявцев, П. С. Дагель, Г. А. Злобин и др.]; отв. ред. – В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев; АН СССР, Ин-т государства и права. – М.: Наука, 1982. – 304 с.
6. Плаксина, Т. А. Основания уголовно-правовых норм, уголовно-правового запрета, криминализации: понятие и соотношение [Текст] / Т. А. Плаксина // Государство и право. – 2006. – №5. – С. 41–47.
7. Тоболкин, П. С. Социальная обусловленность уголовно-правовых норм [Текст] / П. С. Тоболкин. – Свердловск: Сред.-Урал. кн. изд-во, 1983. – 176 с.

Палюх Л. М.

доцент

*кафедри кримінального права і кримінології
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДІЯЛЬНІСТЮ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Одним з питань, що стосується кримінально-правової охорони правосуддя, є питання про те, чи охороняються нормами розділу XVIII КК України «Злочини проти правосуддя» суспільні відносини, пов'язані з діяльністю Європейського суду з прав людини. Чи можна вважати правосуддям в контексті ст. 124 Конституції України діяльність Європейського суду з прав людини? Для того, щоб дати відповідь на це запитання, необхідно розглянути сутність поняття «правосуддя». На сьогодні в чинному законодавстві України немає чіткого визначення зазначеного поняття. Роз'яснення щодо його змісту дає Конституційний Суд України у п. 3 мотивувальної частини своєї Ухвали від 14 жовтня 1997 року № 44-з, де, зокрема, зазначено: відповідно до статті 124 Конституції України правосуддя – це самостійна галузь державної діяльності, яку суди здійснюють шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ. Також Конституційний Суд України роз'яснює, що «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпе-